

I

De Indiase voorgeschiedenis van de koh-i-noor

Voordat in 1725 de diamantmijnen in Brazilië werden ontdekt, kwamen alle diamanten in de wereld uit India, afgezien van die uit de kleine ader van zwarte diamantkristallen die in de bergen van Borneo werd aangetroffen.¹

De oudste Indiase diamanten waren alluviaal: ze werden in feite niet gedolven, maar als natuurlijke kristallen gezeefd uit het zand en grind in opgedroogde rivierbeddingen. Ooit bij vulkaanuitbarstingen losgeslagen van het gastgesteente – kimberliet of lamproiet –, waren ze met regenwater in een rivier terechtgekomen en meegesleurd totdat ze, miljoenen jaren geleden, uiteindelijk tot rust kwamen in de bedding van een drooggevallede rivier. Bij dit soort alluviale diamanten gaat het meestal om kleine, achthoekige kristallen, maar heel sporadisch wordt er een diamant gevonden zo groot als een kippenei. De koh-i-noor is zo'n diamant.

Vermoedelijk hadden de oude Egyptenaren al rond 2000 voor onze jaartelling polijstgereedschap met kleine diamantjes uit India erin, en zeker is dat zij omstreeks 500 voor onze jaartelling in heel het Midden-Oosten en China gebruikt werden bij het slijpen. Al snel werden overal ook met diamantkristallen versierde ringen populair, van het hof van de Tangkeizers tot het hellenistische Afghanistan en het Rome van

Augustus.² In India zelf echter was de diamant veel meer dan een nuttig of mooi object alleen. Omdat diamanten planetaire energie zouden kunnen kanaliseren en de drager aldus tegen alle kwaad beschermen, hadden ze daar zelfs bijna de status van halfgoden [halfgoddelijke status]. In de *Garuda Purana*, het geschrift met hindoeteksten dat in de tiende eeuw voor onze jaartelling zijn definitieve beslag kreeg, wordt verteld dat de demon Bala zich door de goden wilde laten offeren. En ‘zie, toen hij zijn geest overgaf voor het heil van het universum, veranderden de afgehakte ledematen van zijn geofferde lichaam in de zaden van edelstenen’. Daarop stroomden alle hemelse schepselen, demonen en goddelijke naga-slangen toe om de zaden op te rapen, waarbij zelfs ‘de goden in hun hemelse wagens kwamen aanrijden om de zaden van de edelstenen voor eigen gebruik mee te nemen. Door alle luchtbeweging vielen er ook zaden naar beneden en overal waar ze op de aarde terecht kwamen, in oceanen, rivieren, bergen of wildernissen, ontstonden er door de hemelse kracht van de zaden afzettingen van deze edelstenen.’

De edelstenen hadden magische en zelfs goddelijke eigenschappen. ‘Sommige zijn begiftigd met het vermogen om alle zonden weg te wassen of bescherming te bieden tegen de gevolgen van gif, slangenbeten en ziektes, andere bezitten tegenovergestelde krachten.’ Maar van alle edelstenen was de diamant ‘de meest stralende van alle edelstenen’, de belangrijkste. ‘Aangenomen wordt dat, [waar de diamant ook gevonden is], er goden huizen in het partikel van de diamant, dat een helder licht in zich draagt, glad is en geen ontsierende krassen, sporen van kraaienpoten of wolkachtige onzuiverheden binnenin vertoont.’

Daarna wordt verteld welke wonderen het bezit van een goede diamant kan doen in het leven van de eigenaar. ‘Een diamant waarvan de punten duidelijk uitkomen, die helder straalt en geen giftige elementen bevat, brengt voorspoed, een lang

leven, meer vrouwen, meer nageslacht en meer dieren en een goede oogst'. Maar volgens de *Garuda Purana* is er meer:

In het gestel van de drager blijken heimelijk toegediende vreselijke vergiffen niet te werken en ook al zijn bezittingen zijn als het ware immuun voor brandstichting en erosie door water. Zo'n persoon krijgt ook een meer glanzende huid en al zijn ondernemingen zijn succesvol. Slangen, tijgers en dieven vluchten weg voor mensen die zo'n diamant dragen.³

De *Garuda Purana* is bij mijn weten de enige tekst waarin wordt beweerd dat dieven diamanten uit de weg gaan. In de tijd van de *Bhagavata* en *Vishnu Purana*'s, die van honderd jaar later dateren, heerst duidelijk al het idee dat zeer waardevolle edelstenen niet alleen kunnen aanzetten tot diefstal, maar ook tot moord.

In deze twee Purana's figureert de legendarische Syamantaka als de grootste van alle edelstenen, ofwel 'de vorst van de edelstenen'. De ene keer wordt hij een enorme diamant, de andere keer een robijn genoemd. En hij wekt afgunst, hebzucht en geweld op bij iedereen die hem begeert, precies zoals de koh-i-noor zou doen, niet in de mythologie, maar in werkelijkheid.

De Syamantaka was het schitterende sieraad van de zonnegod, Surya, die hem om zijn hals droeg en daar zijn stralende verschijning aan te danken had. Het was een onweerstaanbaar en wonderbaarlijk juweel dat iedereen wilde hebben – maar ook de eerste edelsteen in de Indiase literatuur die tot veel rampspoed leidde. Want 'als hij door een rein iemand wordt gedragen, brengt hij goud voort', aldus de *Bhagavata Purana*, 'maar is de drager niet rein, dan zal hij altijd een fatale uitwerking hebben'.⁴ Waarschijnlijk gaat het idee van de vloek van de koh-i-noor, een idee dat mettertijd ook in de Engelse literatuur sterk aansloeg, terug op deze tekst.

De *Bhagavata Purana* vertelt dat de Syamantaka op aarde kwam toen de koning van de stad Dwarka, Satrajit, die een vurig aanbidder was van Surya, tijdens een wandeling langs de kust bij de stad zijn beschermheer en god eindelijk tegenkwam. Omdat de koning de god goed wilde zien, maar hem vanwege zijn schittering niet recht kon aankijken, vroeg hij hem of hij in een minder verblindende vorm wilde verschijnen. Nadat Surya de Syamantaka had afgedaan, knielde Satrajit in aanbidding neer voor zijn god, die hij nu waarnam als een verbazend kleine figuur met een lichaam van gebronsd koper. ‘Nadat Satrajit hem de gepaste eer had betoond, vroeg de godheid: “Satrajit, vraag je om een beloning voor je verdiensten?” De koning vroeg hem daarom om het sieraad. Surya gaf het hem als bewijs van zijn liefde en verdween.’ Toen Satrajit in Dwarka terugkwam met de edelsteen om zijn hals, werd hij door de stedelingen voor de zon zelf aangezien. Alleen Krishna begreep dat zijn schitterende verschijning door de Syamantaka kwam. ‘Dit is niet de zonnegod,’ zei hij, ‘maar Satrajit die straalt door zijn sieraad.’

Na een tijdje gaf koning Satrajit het juweel aan zijn broer. Die nam het op een dag mee naar een bos, alwaar hij verscheurd werd door de leeuw waarop hij joeg. De leeuw nam het sieraad in zijn mond en zou er net mee weglopen toen hij op zijn beurt door Jambavan, de sterke Koning der Beren, werd gedood. De beer nam de buit mee naar zijn hol en gaf de Syamantaka aan zijn zoon als speeltje.⁶

Dat de broer van Satrajit niet terugkeerde van de jacht, leidde tot geruchten in de stad. ‘Omdat al eerder bekend was dat Krishna het juweel begeerde, zeiden de stedelingen dat hij de broer had vermoord om het in handen te krijgen.’ Op een gegeven moment beschuldigde de rouwende koning Krishna er rechtstreeks van zijn broer te hebben vermoord om de Syamantaka te kunnen stelen. Teneinde zijn naam te zuiveren ging Krishna samen met stadsgenoten naar het bos en ze volg-

den het spoor van de vermiste jager om uit te vinden wat er gebeurd was.

Zo vond Krishna eerst het verminkte lichaam van de jager en daarna ook het grote hol van de berenkoning. ‘Het is vanwege het juweel, o heer van de beren, dat we naar uw hol gekomen zijn. Ik wil het juweel graag hebben om te bewijzen dat ik valselijk beschuldigd ben,’ zei hij. Maar de berenkoning wilde de Syamantaka niet afstaan. Daarop brak er een enorm gevecht uit tussen de onoverwinnelijke berenkoning en de prachtige god in mensengedaante. Pas na 28 dagen van zware strijd drong het tot Jambavan door dat Krishna een god moest zijn. Met een buiging bood hij zijn nederige excuses aan en gaf Krishna de edelsteen.

Toen Krishna met de Syamantaka in Dwarka terugkwam, liet koning Satrajit ‘zijn hoofd uit schaamte hangen’, het speet hem zelfs zo dat hij Krishna onterecht had beschuldigd, dat hij hem als genoegdoening de hand van zijn mooie dochter, prinses Satyabhama, aanbood. Het was een gelukkig huwelijk, maar de Syamantaka zou nog een hoop jaloezie en geweld veroorzaken.

Toen Krishna vlak na de bruiloft even de stad uit was, grepen drie slechte broers onder leiding van prins Satadhanva de kans om de onweerstaanbaar fonkelende diamant te stelen. Ze reden ’s nachts naar Dwarka, drongen het paleis binnen en vermoordden de koning. Daarop grepen ze de Syamantaka en ontsnapten uit de stad. Maar prinses Satyabhama, die alles had gezien, vluchtte naar haar man en eiste dat hij zijn schoonvader en koning zou wreken. Krishna deed wat ze verlangde. Hij spoorde prins Satadhanva op en onthoofde hem met zijn vlijmscherpe werpdisk, de Sudarshan-chakra.

Het mythologische verhaal over hebzucht, diefstal en geweld leek zo veel op de feitelijke gebeurtenissen rond de koh-i-noor dat menig hindoe de diamant in de negentiende eeuw ging vereenzelvigen met de Syamantaka en de verhalen over Krishna.

De oudste verhandelingen over edelstenen en gemmologie, waarvan sommige nog ouder zijn dan de Purana's, stammen uit India en getuigen in veel gevallen van een opmerkelijk gedetailleerde 'kennis van de kleur en vindplaats van edelstenen'.⁷ Ze bevatten uitvoerige studies en analyses van edelstenen, van de spinel, 'die de kleur van duivenbloed heeft', tot beril, 'dat flitst als papegaaienvleugels', en de diamant, 'die het vertrek kan vullen met de vlammen van de regenboog'. Uit de *ratnashastras*, zoals alle teksten samen genoemd worden, spreekt soms een werkelijk indrukwekkende kennis van zaken. Zo worden de robijnen in vier soorten ingedeeld. Eén van die vier heeft tien minieme kleurschakeringen, die worden vergeleken met de glans van bijen, de kleur van lotusknoppen, de kleur van vuurvliegjes, van de ogen van een koekoek, van granaatappelzaden, van collyrium-oogschaduw en van het sap van de djamboe semarang. De auteurs geven ook veel informatie aan de hand waarvan de lezer kan zien of hij met een vervalsing te maken heeft. Wie bijvoorbeeld een smaragd wil testen moet hem, aldus een van de teksten, op woensdagavond tegen de ondergaande zon houden. Een echte smaragd zal hem dan groene stralen tegemoet zenden.⁸

Edelstenen kom je niet alleen in de mythologie en handleidingen uit het oude India tegen, ze spelen ook een bijna obsessieve rol in toneelstukken en gedichten in het Sanskriet. Met het getingel van juwelen wordt vaak de favoriete sfeer van de lushof opgeroepen. Ondanks alle verheerlijking van armoede en ascese kent ook de boeddhistische literatuur veel gemmologische beeldspraak: edelstenen beginselen, juwelen lichamen, diamanten soetra's en hemelse koninkrijken en eilanden die uit sieraden en edelstenen zijn opgebouwd.⁹

In de *Tirukkailaya-nana-ula*, een oude Tamil-tekst, wordt gesteld dat zelfs een vrouw in de bloei van haar jeugdige schoonheid zich nooit helemaal naakt moet vertonen, ook

niet in bed. Ze moet haar lichamelijke schoonheid met edelstenen vergroten.

Haar voeten versiert ze met een paar enkelringen
en om haar polsen draagt ze zware armbanden
met veel grote edelstenen bezet.

Haar haar bedekt ze met een mooie krans
waar gouddraad doorheen geweven is
en om haar goed gevormde hals draagt ze juwelen,
zodat ze zich met Shri zelf kan meten.¹⁰

De voorkeur voor het naakte, met juwelen versierde lichaam bestond in heel India. Honderden jaren later werden dezelfde ideeën verwoord in het bijzonder sensuele gedicht *Kavipriya*, of 'Dichterlijk genot', van de dichter Keshavdas (1555-1617), die verbonden was aan het hof van Orchha, even ten zuiden van Agra. Hij noemt het naakte, onversierde lichaam van een vrouw onverbloemd veel minder interessant en erotisch dan een met juwelen behangen lichaam. 'Een vrouw kan edel zijn en mooie gelaatstrekken hebben. Ze kan een mooie teint hebben en vol liefde zijn, ze kan goed gevormd zijn. Maar zonder sieraden, mijn vriend, is ze niet mooi. Hetzelfde geldt voor de poëzie.'¹¹

Ook de oude Indiase beelden laten zien dat sieraden niet weg te denken waren uit het Indiase hofleven. Aan veel hoven was de machtspositie allereerst af te lezen aan de juwelen en niet aan de kleding. Wie welke sieraden bij welke gelegenheden mocht dragen, was dan ook streng gereguleerd. Zo is in de *Arthashastra* van Kautilya, het eerste boek over Indiase staatkunde, dat in de vierde en derde eeuw voor onze jaartelling werd geschreven, een heel hoofdstuk gewijd aan de gemmologie en de omgang van de staat met het bezit aan edelstenen. 'Over mijnen en edelstenen' heet het, en het staat tussen hoofdstukken met titels als 'Regels voor de gezant' en 'Ver-

duistering van rijksmiddelen door functionarissen en het terugvorderen ervan'. Andere onderwerpen in het boek zijn diplomatie, oorlog, spionage, inlichtingen en het gebruik van subtiele gifstoffen, alsmede de inzet van ervaren courtisanes om die toe te dienen.¹²

De centrale rol van de edelsteen in het schoonheidsideaal van het premoderne Indiase hofleven is nergens beter te zien dan in de kunst van en verhalen over de Chola's van Tanjore. De dynastie heerste van de negende tot de dertiende eeuw over het zuidelijke deel van het Indiase subcontinent. De koninginnen en godinnen die daar [toen] in brons werden vereeuwigd, zijn stuk voor stuk met blote borsten en overdadige hoeveelheden sieraden afgebeeld. En de door de koninginnen en hun gemalen aan de tempels geschonken kostbaarheden, werden allemaal op de muren van die tempels opgetekend. Zo staat op de muren van de grote tempel van Tanjore nog steeds te lezen wat koningin Kundavai, de zus van de belangrijkste Chola-koning, Rajaraja, rond 1010 aan de tempel schonk. 'Een heilige gordel die de heupen siert, met een gewicht van 521,9 gram aan goud, waarin zeshonderdzevenenzestig grote en kleine gladgemaakte diamanten zijn gezet [...] Drieëntachtig grote en kleine robijnen, tweeëntwintig *halahalam* robijnen, tweehonderdtwaalf parels [...]'¹³ En zo gaat de lijst met geschonken kostbaarheden nog een aantal meters door.

Iedereen die het vroegmoderne India bezocht, had het over de kwaliteit en enorme kwantiteit van de juwelen die er werden gedragen, en alle binnendringers wilden ze hebben. In *Khazainu Futuh*, of De schatten van de overwinning, het boek dat de grootste dichter van het sultanaat van Delhi, Amir Khusrau (1253-1325), schreef voor sultan Alauddin Khalji, wordt de betovering van de rijke tempels in Zuid-India beschreven. Zo vertelt hij over de schatten die in een van de tempels werden veroverd:

De diamanten hadden zo'n kleur dat de zon eeuwenlang fel zou moeten schijnen om in de werkplaats van de rotsen hun gelijken te maken. De parels glansden zo schitterend dat de randen van de wolken jarenlang hun vocht zullen moeten laten neerdalen totdat zulke parels weer de schatkamer van de zee bereiken. Generaties lang zullen de mijnen in de zonnestrallen bloed moeten drinken om robijnen als deze te maken. De smaragden waren zo helder dat als de blauwe hemel zelf in stukken zou breken, geen van die stukken zich met de smaragden kon meten. Alle diamanten fonkelden zo zuiver dat ze eruitzagen als druppels die van de zon gevallen waren. Wat de andere edelstenen betreft, hun glans ontglipt aan elke beschrijving zoals water uit een gebroken pot vloeit.¹⁴

In de vijftiende eeuw was ambassadeur Abdur Razzaq Samarqandi, de gezant in Zuid-India van de Timoeridische heerser Shah Rukh van Herat, al even verbaasd over de edelstenen die hij overal zag in Vijayanagara, de hoofdstad van het koninkrijk met dezelfde naam. Dit koninkrijk, dat bestond van de veertiende tot de zestiende eeuw, was het laatste grote Indiase rijk in het zuiden van het subcontinent en besloeg grotendeels hetzelfde territorium als het eerdere rijk van de Chola's. Samarqandi beschouwde het als een eervolle opvolger. Hij verbaasde zich over de vele sieraden die mannen en vrouwen van alle standen droegen en over hoe ontwikkeld de juweliers waren die de sieraden verkochten. Overall, schreef hij, zag je stalletjes met parels, robijnen, smaragden en diamanten.

Toen Abdur Razzaq een audiëntie bij de koning had, voerden zijn begeleiders hem door tuinen en boomgaarden met heldere beekjes en kanalen tussen 'muurtjes van bewerkte en gladgepolijste stenen'. De koning droeg 'een snoer van zeer zuivere parels en andere prachtige edelstenen [...], waarvan

ook een goede juwelier het moeilijk zou vinden om de prijs te bepalen'. De troon 'was van buitengewone omvang en het goud erop was op de meest vaardige, kunstzinnige en verfijnde wijze ingelegd met juwelen en ornamenten', schreef hij. 'Vermoedelijk wordt in geen enkel koninkrijk op de wereld de kunst van het inleggen van edelstenen zo goed verstaan als in dit land.'¹⁵

Volgens de eerste door een Europeaan geschreven tekst over het onderwerp bevond zich in Vijayanagara ook de grootste diamant van India. De Europeaan in kwestie was de gedenkwaardige Portugese arts en natuurfilosoof Garcia da Orta (1501-1568), en zijn boek was het derde dat ooit in India werd gedrukt. *Coloquios dos Simples e Drogas da India* (Colloquium over de geneeskrachtige kruiden en medicijnen van India) verscheen in 1561 in Goa.¹⁶ Da Orta bezat een brede belangstelling en schreef dan ook over de meest uiteenlopende onderwerpen. Hij vertelde hoe de schaakstukken in het Indiaas heten, welke soorten mango's er zijn, over de behandeling van cholera, over de effecten van *bhang* (cannabis) en hij stak merkwaardige verhalen af over de gewoontes van cobra's en mangoesten.

Zonder dat zijn ultrakatholieke landgenoten het wisten was Da Orta een praktiserende Sefardische Jood. Zijn echte, Hebreeuwse naam was Avraham ben Yitzhak.¹⁷ Nadat de vervolging en foltering van tot het christendom bekeerde Joden in zijn land begonnen was, had hij ontslag genomen als hoogleeraar medicijnen aan de universiteit van Lissabon. Vooral om aan het antisemitisme van de inquisitie te ontsnappen, vertrok hij in 1534 naar de nieuwe kolonie Goa. Toen ruim tien jaar later de inquisitie ook naar Goa kwam, ging hij er opnieuw vandoor: hij werd lijfarts van sultan Burhan Nizam Shah van Ahmadnagar (1503-1553). Zijn pogingen om aan de inquisitie te ontsnappen waren succesvol, althans tijdens zijn leven. Pas jaren na zijn dood werd hij gegrepen: in 1580 werd zijn stoffelijk

overschot opgegraven en verbrand, en de as werd in Goa in de rivier de Mandovi gegooid.¹⁸

Als een zeergeleerde en streng wetenschappelijk denkende arts, die ook nog vele talen sprak, waaronder vloeiend Hebreeuws en Arabisch, had Da Orta toegang tot de kennis van zowel de islamitische dokters (*bakims*) als van de Joodse gemeenschap in India. Zo verzamelde hij ongekend veel informatie over de medische praktijken en natuurwetenschappen in het land, en kon hij in zijn boek ook een heel hoofdstuk opnemen over diamanten.¹⁹

Daarin rekent hij eerst af met ‘de vele fabeltjes over diamanten en het functioneren van diamantmijnen’. Het klopt niet, schrijft hij, dat je een diamant niet met een hamer kunt stukslaan. ‘Je kunt ze gemakkelijk breken.’ Ook verwijst hij een verhaal van Marco Polo naar het rijk der fabelen. Die had beweerd ‘dat diamantmijnen worden bewaakt door slangen, die moeilijk weg te lokken zijn. Mijneigenaren gooien daarom vergiftigd vlees op een bepaalde plek in de hoop dat de dieren het opeten, zodat zij op een andere plek vrijelijk diamanten kunnen delven.’ De bewering dat diamanten giftig zijn, is evenmin juist, schrijft Da Orta. En ze konden ook niet gebruikt worden om echtelijke trouw te testen. Daartoe werden ze onder het kussen van een vrouw gelegd: ‘Wanneer ze slaapt zal ze haar echtgenoot omarmen als hij trouw is geweest, en zo niet dan zal ze hem mijden – iets wat ik niet kan geloven.’

Na een uitvoerige uiteenzetting over de feitelijke eigenschappen van diamanten, vertelt Da Orta waar ze te vinden waren. De grootste diamanten bevonden zich naar zijn zeggen in Vijayanagara, waar ook de rijkste vindplaatsen waren gesitueerd. ‘Er zijn twee, drie rotsen die veel opbrengen voor de koning van Vijayanagara.’ Hij vervolgt:

De diamanten leveren veel inkomen op voor de koning van dit land. Alle stenen zwaarder dan dertig karaat zijn

koninklijk bezit. De delvers worden daarom bewaakt, en als er bij een van hen iets wordt gevonden, wordt hij met alles wat hij heeft opgepakt. [...] De Gujarati's kopen ze en bieden ze dan te koop aan in Vijayanagara, waar hoge prijzen voor de diamanten worden betaald. Dat geldt vooral voor diamanten die natuurlijk worden genoemd, waarbij de natuur haar werk heeft gedaan. De Portugezen houden het meest van gepolijste diamanten, maar de Canaresen [of Kannada] zeggen dat net zoals een maagd meer waard is dan een ontmaagde vrouw, de natuurlijke diamant meer waard is dan een geslepen diamant.

Daarna gaat Da Orta in op de kwestie van de uitzonderlijk grote diamanten.

Plinius noch enige andere schrijver heeft ongelijk als hij beweert dat geen diamant groter is dan een hazelnoot. Ze schrijven alleen over wat ze gezien hebben. De grootste die ik in dit land heb gezien, was 140 karaat. Een andere was 120, en ik heb gehoord dat een inwoner van dit land er een bezat van 250 karaat. Ik weet dat hij die had en er veel winst mee heeft gemaakt, ook al ontkende hij het. Jaren geleden hoorde ik van een geloofwaardige persoon dat hij in Vijayanagara een diamant had gezien zo groot als een klein kippenei.

Moet de laatste zin opgevat worden als een vroege verwijzing naar de koh-i-noor? Met andere woorden, heeft de grote diamant ooit de troonzaal van de koningen van Vijayanagara opgeluisterd voordat hij op een of andere manier in Delhi terecht kwam? Het kan zijn, maar bewijs is er niet.